

SLAVENKA ERCEGOVIĆ

ISTRAŽIVANJE SREDNJOVJEKOVNE NEKROPOLE U BOŠNJACIMA

Arheološki muzej u Zagrebu vršio je u kolovozu 1958. god. pokusna iskopavanja i reambuliranja arheoloških lokaliteta općine Županja, kotar Vinkovci. Ovaj kraj (nekadašnji županjski kotar) bogat je, kao i ostala područja Srijema i Slavonije s Baranjom, arheološkim lokalitetima o kojima postoji dobro vođena evidencija u arhivi spomenutog muzeja od svršetka prošlog stoljeća. Tokom idućih decenija vođena je kontrola arheoloških spomenika preko tadašnjih muzejskih povjerenika, pa je sakupljena bogata građa arhivskih podataka, a pojedini su lokaliteti zastupljeni i s arheološkim nalazima, koji se većim dijelom čuvaju u Arheološkom muzeju u Zagrebu. Ovako sakupljeni podaci pružaju nam sliku o raznim kulturama i kontinuitetu života na pojedinim lokalitetima; s obzirom da do danas nije napravljen jedan pregled poznatih arheoloških lokaliteta s užeg područja Županje, pa u arheološkoj literaturi nisu poznati ili su samo pojedinačno registrirani¹ smatramo da je to potrebno napraviti ovdje ne upuštajući se u pojedinosti o svakom lokalitetu i odgovarajućim nalazima.

Lokaliteti se navode kako slijede od zapada prema istoku: Štitar (općina Županja), arheološki nalazi s elementima kulture grobnih polja s žarama i nalazi iz rimskog vremena. — Na položaju Virovi (sjeverozapadno od Županje) reambulirao je Arheološki muzej 1958. god. gradište Slobodnjak, kasnosrednjovjekovnu utvrdu. — Županja (kotar Vinkovci), arheološki nalazi potječu iz jednog uništenog groba (ulica Šantava), a ostavština su panonskih Slavena, datirani od 9. do 10. stoljeća²; o ovim nalazima bit će još riječi. — Položaj Garište na desnoj obali Save reambulirano je 1958. god. Položaj predstavlja oštećeno prethistorijsko naselje s nekoliko kulturnih horizonata. Prema arheološkim nalazima početak je naselja u neolitu, a traje do latenskog vremena s jačim elementima halštata B i C. — Bošnjaci (općina Županja): a) uža lokacija nepoznata, nalaz je dio ostave, vrijeme kulture grobnih polja s žarama, datirana H A₂³; b) Gačića stan na položaju Paprnjak, ovaj teren je reambuliran i sondiran 1958. god. Nalazi iz 1930. god. prema tačnim i opširnim podacima iz archive ukazuju na postojanje nekropole sa žarama iz vremena kulture grobnih polja sa žarama. Na osnovu ankete, obilaska

¹ Z. Vinski, Starohrvatske naušnice u Arheološkom muzeju u Zagrebu, Starohrvatska prosvjeta, III ser., sv. 1, Zagreb, 1949, str. 28 i d. — S. Ercegović, Istraživanja u Gackom polju..., Starohrvatska prosvjeta, III ser., sv. 7, Zagreb, 1959, str. 251.

² Z. Vinski, sp. dj., str. 33. i d.

³ Z. Vinski—K. Vinski—Gasparini, Prolegomena k statistici... Opuscula archaeologica, I, Zagreb, 1956, str. 81.

terena i sondiranja može se sa sigurnošću kazati da je na položaju Paprnjak uža lokacija Gačića stan, sjeverno od sela Bošnjaci u blizini trase autoputa nekad postojala nekropola kulture grobnih polja sa žarama, koja je uništena gradnjom kanala, sađenjem voćki i prekopavanjem zemljišta; c) položaj na bivšoj Daraž-ciglani uz obalu Save, južno od sela Bošnjaci, reambuliran i sondiran 1958. god. Arheološki nalazi s ovog položaja, kako stari tako i novi bit će kasnije opširnije prikazani. — **V r b a n j a** (općina Vrbanja, kotar Vinkovci) pet tumulusa (cca 4 m promjera, visine 2 m) i Gradina većih dimenzija. S ovog lokaliteta ne postoje arheološki nalazi, pa je spomenute arheološke spomenike vremenski teško odrediti. — **P o s a v s k i P o d g a j c i** (općina Gunja, kotar Vinkovci), arheološki lokalitet »Matačine brdo« reambuliran 1960. god. Na osnovu uvida arheološkog materijala može se pretpostaviti postojanje neolitskog naselja na spomenutom lokalitetu. — **U t v r d a Z v j e z d a n g r a d**, sada Grac na Studvi kod Soljana (općina Vrbanja, kotar Vinkovci). Utvrda s ostacima arhitekture nesumnjivo je spomenik iz srednjeg vijeka. — **G u n j a** (općina Gunja, kotar Vinkovci). Jedan dio arheoloških nalaza pripadaju kulturi grobnih polja sa žarama, dok je drugi dio atipičan i nije ga moguće vremenski uže determinirati. — **R a č i n o v c i** (općina Gunja, kotar Vinkovci). Arheološki nalazi potječu s lokaliteta Letun, gdje Gunjica teče u Savu, a pripadaju raznim prehistorijskim kulturama od eneolita preko srednjeg brončanog doba do kulture grobnih polja sa žarama. Ovo bi bio pregled arheoloških lokaliteta bliže okolice Županje sa sumarnim karakteristikama i podacima na osnovu arhivskih podataka, arheološkog materijala ili terenskog uviđaja.

Reambuliranje i pokusno iskopavanje arheoloških lokaliteta u okolici Županje rezultat je planskog programa rada Arheološkog muzeja u Zagrebu, a posebno istraživanje na položaju bivše **D a r a ž - c i g l a n e** — već poznate slavenske nekropole — nastavak je istraživanja srednjovjekovnih kulturnih spomenika, gradišta ili nekropola na području Slavonije i Srijema — arheološkog djelokruga spomenutog muzeja.

Posjed na tzv. Daraž-ciglani u Bošnjacima danas je vlasništvo Mile Blaževića, Bošnjaci, Mihanovićeva ulica br. 139. Iskop ciglane nalazi se sjeverno od spomenute zgrade, gdje se je 1940. god. prigodom vađenja zemlje za opeku nalazilo na skelete s arheološkim priložima⁴. Dio arheoloških nalaza, i to dvije naušnice tzv. naroskanog tipa od bronce (inv. br. 7795, 7796, tab. VII, sl. 3—4a), jedna naušnica od srebra tipa trojagodnih naušnica, ovom primjerku nedostaju dvije jagode (inv. br. 7797, tab. VIII, sl. 1—1a), donio je u Arheološki muzej u Zagrebu V. Hoffiller. Ostali dio nakita slučajno je dospio u Muzej Slavonije u Osijeku, a sastoji se iz dvije naušnice od bronce naroskanog tipa (inv. br. 5991, 5993, tab. VII, sl. 1—2), naušnice od srebra s tri jagode (inv. br. 5992, tab. VIII, sl. 4), treća je jagoda oštećena (inv. br. 5988, tab. VIII, sl. 4), naušnica od bronce, oštećena (inv. br. 5987, tab. VIII, sl. 5), vjerojatno je pripadala tipu trojagodnih naušnica, naušnica od bronce s jednom sačuvanom jagodom (inv. br. 5990, tab. VIII, sl. 3), vjerojatno također tip trojagodne naušnice, te dvije jednostavne karičice od kojih je jedna

⁴ Z. Vinski, sp. dj., str. 28. i d., tab. VII.

oštećena (tab. VIII, sl. 6—7). Zanimljiv je prsten od brončanog lima, prednja pločica i obruč izrađeni su ujedno. Ornament na pločici predstavlja krilatu pticu, možda orla, a izrađen je vrlo rustično, tehnikom graviranja (inv. br. 5986, tab. VIII, sl. 2—2a).

Na osnovu reambulacije položaja na Daraž-ciglani i učinjene ankete moglo se ustanoviti da je nekadašnji iskop ciglane Daraž u kojem su se nailazili skeleti s arheološkim priložima udaljen od kuće br. 139 čca 25 m (vidi terensku situacijsku skicu, tab. I). Uz južni rub iskopa danas je zasađen povrtnjak, koji bi mogao sadržavati preostatak oštećene nekropole, dok se u vrtu kuće br. 139 i voćnjaku južno od kuće nije nikad nailazilo na osteološke ili arheološke nalaze, kao ni u starijem iskopu ciglane na zapadnoj strani udaljenom cca 40 m od novijeg iskopa ciglane. Da bi se omeđio ostatak prostora u povrtnjaku kuće br. 139, tj. da bi se utvrdio postojanje dijela nekropole, trebalo je ispitati teren preko puta na istok i povrtnjak. Sondazno iskopavanje terena obavljeno je za tjedan dana⁵, postavljene su ukupno 4 sonde (vidi terensku situacijsku skicu, tab. I).

Sonda A postavljena je u povrtnjaku, sjeverno od kuće br. 139 uz jugozapadni ugao otkopa ciglane, udaljena od njega cca 5 m (vidi terensku situacijsku skicu, tab. I). Pravca je sjever-jug, dimenzija 5 m × 1,5 m, kopana je do dubine 1,20 m. Na dubini od 0,70 m do 1 m otkriveno je osam skeletnih grobova (tab. II, sl. 1—2).

Grob 1 otkriven je na dubini od 1 m. Skelet je dječji, položen na leđa, lijeva ruka je na grudnom košu, a desna nešto niže. Orijehtacija zapad-istok, otklon 15° prema sjeveru s licem okrenutim na istok. Skelet je oštećen, nedostaje mu dio potkoljenica i stopala, sačuvana dužina skeleta iznosi 0,78 m. Arheoloških priloga nije bilo.

Grob 2 otkriven je na dubini od 0,85 m. U zapadnom rubu sonde otvorena je niša, dimenzija sjever-jug 0,85 m, istok-zapad 1,10 m, kako bi se čitav skelet mogao izolirati. Skelet je muški, položen na leđa, desna ruka je na pojasu, a lijeva savijena na rame. Orijehtacija zapad-istok, otklon 30° prema sjeveru, s licem okrenutim na istok. Skelet je slabo sačuvan, dužine 1,50 m. Arheoloških priloga nije bilo (tab. II, sl. 3).

Grob 3 otkriven je na dubini od 0,90 m. Skelet je dječji, položen na leđa. Orijehtacija zapad-istok, otklon 25° prema sjeveru s licem okrenutim na istok. Skelet je slabo sačuvan, dužina 0,70 m. Arheoloških priloga nije bilo (tab. III, sl. 3).

grob 4 otkriven je na dubini od 0,90 m. U zapadnom rubu sonde otvorena je niša dimenzija sjever-jug 0,60 m, istok-zapad 0,40 m, kako bi se čitav skelet mogao izolirati. Skelet je nešto starijeg djeteta, položen na leđa. Orijehtacija zapad-istok, otklon 10° prema sjeveru s licem okrenutim na istok. Skelet je vrlo slabo sačuvan dužina skeleta 1,10 m. Arheoloških priloga nije bilo (tab. III, sl. 1).

⁵ Stručno vodstvo: Ksenija Vinski—Gasparini, viši kustos i Slavenka Ercegović, kustos, službenici Arheološkog muzeja u Zagrebu. Materijalne troškove za ovo sondiranje, i za

reambuliranje pojedinih lokaliteta i sondiranje na položaju Paprtnjak snosio je Arheološki muzej u Zagrebu.

Grob 5 otkriven je na dubini od 0,90 m. Skelet je dječji, položen na leđa. Ori-jentacija zapad-istok, otklon 20° prema sjeveru s licem okrenutim na istok. Skelet je vrlo slabo sačuvan, dužina skeleta 0,65 m. Arheoloških priloga nije bilo.

Zbog položaja grobova 6, 7 i 8 i njihovog izoliranja bilo je nužno u istočnom rubu sonde otvoriti nišu dimenzija 2,15 m u pravcu sjever-jug (južni rub sonde prelazi za 0,90 m) i 1,70 m u pravcu istok-zapad).

Grob 6 otkriven je na dubini od 0,85 m. Skelet je muškog spola (?), položen na leđa. Ori-jentacija zapad-istok, otklon 40° prema sjeveru s licem okrenutim na istok. Skelet je slabo sačuvan, dužina skeleta 1,40 m. Arheoloških priloga nije bilo. Prigodom čišćenja skeleta na dubini od 0,75 m iznad glave nađen je dio rimske fibule (tab. III, sl. 2).

Grob 7 otkriven je na dubini od 0,75 m. Skelet je dječji, položen na leđa. Ori-jentacija zapad-istok, otklon 20° prema sjeveru s licem okrenutim na istok. Skelet je slabo sačuvan, dužina skeleta 0,60 m. Arheoloških priloga nije bilo.

Grob 8 otkriven je na dubini od 0,75 m. Spol? Skelet je položen na leđa. Ori-jentacija zapad-istok, otklon 20° prema sjeveru s licem okrenutim na istok. Skelet je osrednje sačuvan. Arheoloških priloga nije bilo.

S o n d a B postavljena je 16 m sjeverno od sonde A uz zapadni rub otkopa ciglane (vidi terensku situacijsku skicu, tab. I). Pravca je sjever-jug, dimenzija $5\text{ m} \times 1,5\text{ m}$, kopana je do dubine od 1,40 m. Sonda je arheološki bila potpuno sterilna.

S o n d a C postavljena je u povrtnjaku, 9 m istočno od sonde A uz južni rub otkopa ciglane (vidi terensku situacijsku skicu, tab. I). Pravca je sjever-jug, dimenzija $5\text{ m} \times 1,5\text{ m}$, kopana je do dubine od 1,20 m. Na dubini od 0,65 m do 0,85 m otkrivena su četiri skeletna groba (tab. IV, sl. 1—2).

Grob 9 otkriven je na dubini od 0,80 m. U istočnom rubu sonde prokopana je mala niša, kako bi se čitav skelet mogao izolirati. Skelet je ženskog spola, položen na leđa, desna ruka je položena na karlicu, a lijeva na pojasu. Ori-jentacija zapad-istok, otklon 10° prema sjeveru s licem okrenutim na istok. Skelet je sačuvan osrednje, jača oštećenja na lubanji, dužina skeleta 1,57 m. Arheološki prilozima: sa svake strane lubanje po jedna naušnica od srebra s tri jagode, oštećene (tab. V, sl. 3).

Grob 10 otkriven je na dubini od 0,70 m. U zapadnom rubu sonde prokopana je mala niša, kako bi se čitav skelet mogao izolirati. Skelet je ženskog spola, položen na leđa s rukama na karlici. Ori-jentacija zapad-istok bez otklona s licem okrenutim na istok. Skelet je srednje sačuvan, dužina skeleta 1,70 m. Arheološki prilozima: sa svake strane lubanje po jedna veća naušnica od srebra s tri jagode, a na prstu desne ruke prsten od srebrnoga lima (tab. V, sl. 1—2).

Grob 11 otkriven je na dubini od 0,70 m. Skelet je dječji, položen na leđa. Ori-jentacija zapad-istok, otklon 20° prema sjeveru s licem okrenutim na istok. Skelet je vrlo slabo sačuvan, dužina skeleta 0,50 m. Arheoloških priloga nije bilo.

Grob 12 otkriven je na dubini od 0,65 m. U sjeveroistočnom rubu sonde prokopana je mala niša, kako bi se čitav skelet mogao izolirati. Skelet je ženskog spola, položen na leđa. Ori-jentacija zapad-istok, otklon 20° prema sjeveru s licem okrenutim na istok. Skelet je vrlo slabo sačuvan, dužina skeleta 1,80 m. Arheoloških priloga nije bilo.

S o n d a D postavljena je izvan posjeda Mile Blaževića, preko poljskog puta, udaljena cca 23,5 m istočno od sonde A (vidi terensku situacijsku skicu, tab. I). Pravca je sjever-jug dimenzija 4 m × 1,5 m, kopana je do dubine od 1,40 m. Sonda je arheološki bila potpuno sterilna.

Profili svih sonda pokazivali su istu sliku slojeva, i to ispod tankog sloja humusa slijedi sloj subhumusa, a ispod njega pjeskovita ilovača na 1 metru. Svi skeletni grobovi bili su jednako orijentirani zapad (glava) — istok (noge) s licem okrenutim prema istoku s većim ili manjim otklonima prema sjeveru. Raka nije bila uočljiva u okolnoj zemlji ni kod jednog skeletnog groba.

Iz groba 9, sonde C potječe par naušnica od srebra s tri jednake jagode, oštećene (tab. VI, sl. 4—5), smještene na istoj udaljenosti. Na jednoj strani karika ima petlju, a na drugoj je lagano zavinuta. Između jagoda zamotana je filigranska žica, iskonski na četiri mjesta, a sada je djelomično oštećena. Svakoj naušnici nedostaje po jedna jagoda. Jagode su bikoničnog oblika od srebrnog lima, šuplje, ukrašene filigranskom žicom, koja je aplicirana na podlogu jagode. Inv. br. 10611, 10612. Promjer naušnica 2,5 cm.

Iz groba 10, sonde C potječe par naušnica od srebra s tri jednake jagode, smještene na istoj udaljenosti (tab. VI, sl. 1—2a). Na jednoj strani karika ima »S« petlju, a na drugoj je lagano zavinuta. Između jagoda filigranska žica nije omotana na karičici nego je žica horizontalno položena u štapiće od po tri reda filigranske žice. Jagode su kružnog oblika od srebrnog lima, šuplje, bogato ornamentirane filigranskom žicom i granulacijom. Inv. br. 10614, 10615. Promjer naušnica: 3,1 cm, 3,9 cm. Iz istog groba potječe prsten od srebrnog lima (tab. VI, sl. 3). Okrugla pločica i tanki obroč izrađeni su ujedno. Pločica je ornamentirana motivom šestokrake zvijezde s urezanim crtom u svakom njezinom polju i šrafiranim crticama izvan zvijezde. Ornamentat je rađen tehnikom urezivanja.

Arheološki prilozi iz grobova u Bošnjacima na Daraž-ciglani, i stari i novi, isključivo su ukrasnog karaktera, i to 12 naušnica, 2 karičice i 2 prstena. Ostali ukrasni predmeti, kao ogrlice, đerdani, narukvice, keramika i oružje sasvim nedostaju. Naušnice su zastupane s dva osnovna tipa: a) trojagodne tzv. kijevskog tipa (8 komada), b) naušnice tzv. naroskanog tipa (4 komada). Tip trojagodnih naušnica najrašireniji je u Jugoslaviji na brojnim lokalitetima dalmatinske Hrvatske u sklopu starohrvatskog kulturnog kruga⁶. Ovakav je tip naušnice osobito mnogo zastupljen na spomenutom području u brojnim varijantama, ali je osnovni tip svagdje isti — karičica s tri šuplje jagode, jednake veličine, smještene na istoj udaljenosti, a ornamentat filigrana i granulacije varira od jednostavnih do vrlo kićenih. Za ove se posljednje smatra da su mlađeg datuma. Materijal od kojeg su izrađene srebro je ili bronca s pozlatom ili bez nje. Naušnice s tri jednake jagode, zajedno s ostalim naušnicama s jednom, dvije i četiri jagode, datirao je Karaman u vrijeme od 9. do u 10. stoljeće⁷. Međutim u novije vrijeme Karaman smatra da

⁶ Lj. Karaman, Starohrvatsko groblje na »Majdanu« kod Solina Split, 1936, str. 26. i d., tab. XXI, XXII. — S. Gunjača, Starohrvatska crkva i kasnosrednjovjekovno groblje u Brnazima kod Sinja, Starohrvatska

prosvjeta, III ser., sv. 4, Zagreb, 1955, str. 121. i d., tab. I, grob 13, tab. III, grob 88. — S. Gunjača, *Tiniensia Archaeologica*. Starohrvatska prosvjeta, III ser., sv. 7, Zagreb 1960, tab. IV, V.

⁷ Lj. Karaman, sp. dj., str. 29.

je cvat trajanja ovih tipičnih starohrvatskih naušnica bio u 9. stoljeću s težištem na 10. stoljeće, ali da su one trajale i u 11. stoljeću⁸. Nalazi iz kasnosrednjovjekovnog groblja u Brnazima kod Sinja predstavljeni su između ostaloga vrlo luksuznim primjercima trojagodnih naušnica datirane u jednom grobu novcem Ludovika Anžuvinskog (1342—1382)⁹. Naušnice iz Brnaza, grob 88¹⁰ imaju dva kolutića između jagoda, što je češće zapaženo na mlađim primjercima ovakva nakita. Prema tim nalazima naušnice s tri jagode Gunjača datira u 14. stoljeće, i odbacuje Karamanovu dataciju ovih naušnica u vrijeme od 9. do 10. stoljeća¹¹. Međutim ovdje valja napomenuti da je Karaman prilikom opće datacije starohrvatskih naušnica, a specijalno onih trojagodnih, ukazao na mogućnost njihovog duljeg vremenskog trajanja upozorivši na velike trojagodne naušnice iz Slakovaca i na naušnice ženskoga lika na konzoli zvonika sv. Dujma u Splitu iz 14. stoljeća (tab. X, sl. 1)¹². Svakako su veoma značajni nalazi iz Brnaza za vremensko određivanje trajanja i upotrebe ovakvog tipa naušnica. Međutim njihova se neobično duga upotreba može slijediti na nakitu dinarskog područja novijeg vremena, što ga proučava prvenstveno etnografija, ali u drugačije oblikovanim inačicama i varijantama. Vrijeme cvata i masovne upotrebe naušnica s tri jagode ne smijemo odvajati od ostaloga starohrvatskog nakita vremena 9. do 11. stoljeća, jer je to jedna cjelina na što je već upozorio Karaman¹³. Tip naušnice s tri jednake jagode, kao i ostali tipovi starohrvatskog nakita vuku svoje porijeklo iz kasne antike i Bizanta, ali su one nesumnjivo proizvod domaćih radionica i majstora, koji su osnovni bizantski prototip razvijali i izrađivali prema domaćem ukusu i potrebama. Golemo mnoštvo i bogatstvo oblika naušnica poznato je prvenstveno s užeg područja omeđenog rijekama Zrmanjom i Cetinom; pregled nalaza srodnih starohrvatskim naušnicama u zaleđu ovog radioničkog središta nakita prikazali smo na drugom mjestu¹⁴. Ovdje bismo se ograničili na sumarno registriranje naušnica s tri jagode izvan užeg područja dalmatinske Hrvatske. Tako možemo zabilježiti četiri primjerka trojagodnih naušnica rađenih u kićenju tehnici filigrana s poznatog antičkog lokaliteta Mogorjelo¹⁵, bliskom jadranskoj obali, gdje su inače ustanovljeni značajni srednjovjekovni nalazi. Dalje, još jedna slična naušnica s tri jagode iz groba s lokaliteta Pothum (Konjic) u Hercegovini¹⁶. K njima treba pribrojiti osam luksuzno rađenih trojagodnih naušnica iz nekropole na Daraž-ciglani u Bošnjacima na Savi,

⁸ Lj. Karaman, Dva hronološka pitanja starohrvatske arheologije, Starohrvatska prosvjeta, III ser., sv. 5, Zagreb, 1956, str. 129. i d.

⁹ S. Gunjača, Starohrvatska crkva i kasnosrednjovjekovno groblje u Brnazima kod Sinja, Starohrvatska prosvjeta, III ser., sv. 4, Zagreb, 1955, str. 121. i d.

¹⁰ S. Gunjača, sp. dj., str. 126. i d., tab. III, grob 88.

¹¹ S. Gunjača, sp. dj., str. 132.

¹² Lj. Karaman, Iskopine društva »Bihaća«, Rad JAZU, knjiga 268, Zagreb, 1940, str. 36, n. 111. — D. Kečkemet, Figuralna skulptura

romaničkog zvonika splitske katedrale. Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji, 9, Split, 1955, str. 123. i d., sl. 17, 18.

¹³ Lj. Karaman, Dva hronološka pitanja starohrvatske arheologije, Starohrvatska prosvjeta, III ser., sv. 5, Zagreb, 1956, str. 130.

¹⁴ S. Ercegović, sp. dj., str. 243. i d., prilog C.

¹⁵ I. Čremošnik, Nalazi nakita u srednjovjekovnoj zbirci Zemaljskog muzeja u Sarajevu, Glasnik Zemaljskog muzeja u Sarajevu, n. s. VI, Sarajevo, 1951, str. 243. i d., tab. I, sl. 7—9, 13.

¹⁶ I. Čremošnik, sp. dj., str. 261, tab. IV, sl. 7.

koje se ovdje objavljuju, te pojavu ovih naušnica još sjeveroistočnije s lokaliteta Novi Banovci na Dunavu, ali u nešto izmijenjenoj varijanti, naime jagode su kičeno rađene, ali su na karičici postavljene tik jedna uz drugu¹⁷. Pojava trojagodnih naušnica nije specifikum samo dalmatinske Hrvatske, iako ovaj tip sa svojim varijantama sačinjava brojnan inventar starohrvatskih naušnica. Ovakvih naušnica u raznim varijantama i različitoj tehnici izradbe nađeno je u raznim slavenskim zemljama, npr. u Češkoj, Poljskoj i Rusiji. Sličnost naušnica iz navedenih zemalja je u osnovnom obliku s onim starohrvatskim, bilo s područja uže dalmatinske Hrvatske, bilo s naznačenih lokaliteta izvan spomenutog središta. Tako možemo upozoriti na izvanredno rađene primjerke naušnica s čeških lokaliteta Čistěves, datirane novcem 10. i početka 11. stoljeća, nadalje iz Žateca također datirane novcem 10. i početka 11. stoljeća¹⁸. U Poljskoj su poznate naušnice s tri jagode iz Ljutomjerskog kod Lodža¹⁹, koje se po popratnom materijalu datiraju u završetak 10 i početak 11. stoljeća. Iz Kijeva u Ukrajini potječe čitavo blago trojagodnih naušnica izvanredno luksusne izradbe u različitim varijantama, izrađenih ponajviše od zlata ili srebra²⁰. Te su trojagodne naušnice poznate u literaturi pod nazivom naušnice kijevskog tipa (otud potječe ustaljeni naziv za trojagodne naušnice — kijevski tip) datirane su u vrijeme 10. i 11. stoljeća s gornjom granicom trajanja do u 13. stoljeće²¹. Zanimljiva je pojava brojnih varijanata, tako npr. na 28 ekzemplara trojagodnih naušnica postoji 12 raznih varijanata. Ovakve i slične pojave svakako upućuju na domaću proizvodnju naušnica od ruskih majstora, pa ih ne bismo smjeli smatrati bizantskim importom, što analogno vrijedi i za trojagodne naušnice iz dalmatinske Hrvatske i područja izvan nje, na što je Karaman već odavno upozorio²². Paralele za trojagodne naušnice iz Bošnjaka nailazimo među grobnim nalazima trojagodnih naušnica starohrvatskog kulturnog kruga s manjim ili većim diferencijama, npr. u izradbi ili ukrasu ornamenta²³. Precizna izradba u tehnici

¹⁷ J. Brunšmid, *Hrvatske sredovječne starine*, Vjesnik hrv. arh. dr., n. s. VII, Zagreb, 1903, str. 81, sl. 34. — Z. Vinski, sp. dj., str. 29, bilj. 6, tab. VIII, sl. 56. K. Vinski—Gaspardini, *Ranosrednjovjekovni slavenski zlatni nakit u Arheološkom muzeju u Zagrebu*. Starohrvatska prosvjeta, III ser., sv. 2, Zagreb, 1952, str. 22. i d., tab. II, sl. 1.

¹⁸ R. Turek, *České hradištní nalezy datované mincemi*. *Slavia antiqua*, tom I, Poznań, 1948, str. 490. i d., sl. 1, 1—4, str. 502 i d., sl. 5, 8.

¹⁹ K. Jażdżewski, *Jezdecké hroby v Lutomiarsku u Lodže*. *Archeologické rozhledy*, III, br. 4, Prag 1951, str. 331. i d., sl. 229.

²⁰ N. Kondakov, *Ruskije kladi*, Petrograd, 1896, str. 124. i d., tab. III. — A. C. Guščin, *Pamjatniki hudožestvenogo remesla drevnei Rusi*, X — XIII st., Lenjingrad, 1936, tab. XXIII, sl. 4—10, 14—15, tab. XXIX, sl. 8—9. Uvid u spomenute knjige dobila sam ljubez-

nošću drugarice Marijane Gušić, direktora Etnografskog muzeja u Zagrebu.

²¹ N. Kondakov, sp. dj. — J. Tolstoj—N. Kondakov, *Ruskije drevnosti*, 5, Petrograd, 1897, str. 119. i d. — A. Ribakov, *Remeslo drevnei Rusi*, 1948, str. 337. i d.

²² Lj. Karaman, *Starohrvatsko groblje na Majdanu kod Solina*, Split, 1936, str. 28.

²³ V. Marun, *Popis naušnica*, Starohrvatska prosvjeta, god. VI, sv. 1. i 2, Knin, 1901, str. 26. i d., sl. 6. — S. Gunjača, *Muzej Hrvatskih starina od Oslobođenja do danas*, Starohrvatska prosvjeta, III ser., sv. 2, Zagreb, 1952, sl. 5. — S. Gunjača, *Starohrvatska crkva i kasnosrednjovjekovno groblje u Brnazima kod Sinja*, Starohrvatska prosvjeta, III ser., sv. 4, Zagreb, 1955, str. 121. i d., tab. I, III. — S. Gunjača, *Rad osnivača Muzeja, Starohrvatska prosvjeta*, III ser., sv. 6, Zagreb, 1958, sl. 5. — S. Gunjača, *Tiniensia Archaeologica*. Starohrvatska prosvjeta, III ser., sv. 7, Zagreb, 1960, tab. IV, V.

filigrana i kićenost ovih nalaza, specijalno para naušnica iz groba 10 (tab. VI, sl. 1—2a) ne zaostaje za bogatim i luksusno rađenim primjercima starohrvatskih trojagodnih naušnica. Među naušnicama kijeuskog radioničkog kruga, koje donosi Kondakov, valja upozoriti na jednu zlatnu naušnicu izvaredno kićenu, trojagodnu, koja je po izradbi ornamenta potpuno identična paru naušnica iz spomenutog groba 10 iz Bošnjaka²⁴. Trojagodne naušnice, tzv. kijeuskog tipa iz Bošnjaka treba svakako povezati sa starohrvatskim kulturnim krugom, jer je on geografski bliži nego ostale slavenske zemlje, kao i sa zaleđem u Bosni i Hercegovini. Pitanje radionica i izrade ovog nakita svakako ostaje otvoreno, pogotovo za područje današnje Bosne i nalaze u sjevernoj ili gornjoj Hrvatskoj, dok u dalmatinskoj Hrvatskoj s obzirom na brojnost trojagodnih naušnica, kao i mnoštvo varijanti, možemo sa sigurnošću tvrditi da je na tom području postojalo jako radioničko središte.

Naušnice tzv. naroskanog tipa s koljenicama zastupane su sa četiri primjerka u nekropoli na Daraž-ciglanu u Bošnjacima (tab. VII, sl. 1—4). Ovaj tip naušnica nailazimo među standardnim materijalom starohrvatskih naušnica s raznih lokaliteta²⁵, a izrađene su ponajviše od bronce ili srebra. Na nekim je primjercima uočljiva i pozlata (npr. s lokaliteta Sisak, tab. IX, sl. 5—6). Rađene su u tehnici filigrana i granulacije. Izvan područja omeđenog rijekama Zrmanjom i Cetinom u njegovom zaleđu naušnice naroskanog tipa s koljenicama zastupljene su na lokalitetima, i to iz Mogorjela jedan primjerak od srebra²⁶, Čapljine jedan kićeni primjerak od bronce²⁷, nadalje s lokaliteta Skelani potječu dvije naroskane naušnice navodno nađene uz rimski novac²⁸; svi su ovi nalazi iz Bosne i Hercegovine sporadični bez bliže oznake o okolnostima nalaza. U gornjoj Hrvatskoj uz ovdje objavljene naušnice s Daraž-ciglane (četiri primjerka, tab. VII, sl. 1—4) potječu jedna zanimljiva naušnica naroskanog tipa s lokaliteta Novi Banovci na Dunavu (tab. IX, sl. 8). Naušnica je od bronce s tragovima pozlate (neobjavljeno, Arheološki muzej, Zagreb). Osobitost njena je u izradbi, naime tehnikom lijevanja oponaša tzv. naroskani tip naušnica, što je inače rijetka i zanimljiva pojava. Nadalje spominjemo dvije naušnice naroskanog tipa s tri koljenca od pozlaćene bronce iz Siska (tab. IX, sl. 5—6), koji po izradi filigrana i svojoj kićenosti predstavljaju najljepše primjerke ovog tipa naušnica²⁹. Nadalje, spomenuli bismo ovdje i naušnicu istog tipa s lokaliteta Kiringrad u Baniji. Naušnica je od srebra, manjih dimenzija, rađena u tehnici granulacije (tab. IX, sl. 7)³⁰. Naušnice naroskanog tipa, obično s tri koljenca, najraširenije su, kako je to već spomenuto, među starohrvatskim

²⁴ N. Kondakov, sp. dj., tab. IV, sl. 15.

²⁵ V. Marun, Popis naušnica. Starohrvatska prosvjeta, god. V, sv. 1, Knin 1900, str. 40. i d., sl. 3. — S. Gunjača, Starohrvatska crkva i groblje na Lopuškoj glavici, Starohrvatska prosvjeta, III ser., sv. 3, Zagreb, 1954, grob 52. — S. Gunjača, *Tiniensia Archaeologica*, Starohrvatska prosvjeta, III ser., sv. 7, Zagreb, 1960, tab. VII.

²⁶ I. Čremošnik, sp. dj., str. 245, tab. II, sl. 1.

²⁷ W. Radimsky, Zwei Bronzen aus Čapljina. *Wissenschaftliche Mittheilungen aus Bosnien . . .*, III, Wien, 1895, str. 284 i d., sl. 2.

²⁸ I. Čremošnik, sp. dj., str. 259, tab. IV, sl. 11, 12.

²⁹ A. Horvat, O Sisku u starohrvatsko doba na temelju pisanih izvora i arheoloških nalaza, Starohrvatska prosvjeta, III ser., sv. 3, Zagreb, 1954, str. 101. i d., sl. 8, 9.

³⁰ S. Ercegović, sp. dj., str. 250, tab. IX, sl. 44.

nakitom, pa su i one sveukupno datirane od 10. do u 11. stoljeće, ali i ovdje ne smijemo isključiti mogućnost da su trajale dulje. Napominjemo da se osnovni oblik sa zadebljanim i naroskanim donjim dielom u različitoj zlatarskoj izradbi nailazi i danas u dalmatinskim otočnim krajevima, što opet potvrđuje neobično dugi kontinuitet upotrebe toga srednjovjekovnog nakita. Smatra se da je upravo naroskani tip naušnice najbliži bizantskom uzoru. Četiri primjerka naušnica iz nekropole u Bošnjacima potpuno su analogne naušnicama naroskanog tipa iz dalmatinske Hrvatske i ostalim navedenim naušnicama iz Bosne i Hercegovine.

Prsten od srebrnog lima iz groba 10 u Bošnjacima (tab. VI, sl. 3) po svom obliku predstavlja vrlo rustičan primjerak jednog pečatnog prstena. U arheološkom inventaru bjelobrdske kulture zastupljeno je i prstenje u raznim varijantama, i to od sasvim jednostavnih obruča do luksusnih primjeraka s krunom. Analogije za prsten iz groba 10 u Bošnjacima ne postoje među bjelobrdskim prstenjem. Tip prstena pečanjaka, ali masivnijeg nailazimo u punom srednjem vijeku s različitim motivima na ploči prstena, i to od geometrijskog ukrasa do stiliziranih životinjskih i ljudskih prikaza ili grbova³¹. U zbirci prstenja Arheološkog muzeja u Zagrebu postoje donekle srodne analogije u ornamentu i tehnici rada s lokaliteta Sotin, Jarak, Mitrovica, ali bez ikakvih podataka o okolnostima nalaza (neobjavljeno). Analogije za prsten iz groba 10 nailazimo i među masivnijim prstenjima zbirke Narodnog muzeja u Beogradu³². Na prstenu s oznakom manastira Manasije kraj Resave i jednog s nepoznatog nalazišta pločica je prstena ukrašena motivom zvijezde, kao i na primjerku iz Bošnjaka, samo u masivnijoj izradbi, a datirani su u 13. i 14. stoljeće. Prsten iz Bošnjaka nađen na ciglani Daraž još 1940. god. sada se čuva u Muzeju Slavonije u Osijeku (tab. VIII, sl. 2—2a). I ovaj je prsten također rustične izradbe s predstavom krilate ptice na pločici, nije masivan. Lik krilate ptice susrećemo na prstenu od olova s lokaliteta Crikvenica (Doboj)³³, koji Čremošnikova povezuje s dva pečatna prstena iz zbirke prstenja Narodnog muzeja u Beogradu, nepoznatog nalazišta, a koji su datirani u 12. i 13. stoljeće³⁴. Daleko je precizniji u izradbi lik krilate ptice na prstenu iz Rusije, datiran u 9. i 10. stoljeće³⁵. Vrlo je zanimljiva i precizna predstava krilate ptice s kljunom okrenutim na desno i raširenim krilima na prstenu od bronce iz Novih Banovaca, ali bez ikakvih podataka o okolnostima nalaza ili popratnom materijalu³⁶. Oba prstena iz Bošnjaka predstavljaju po svoj prilici domaći rustični rad, a vremenski ih je teško tačno determinirati. Sigurno je da nisu stariji od 12. stoljeća, jer ih ne nalazimo među prstenjem panonske tzv. bjelobrdske kulture, a nisu ni izrađivani u starohrvatskom nakitnom središtu. Međutim ne pripadaju ni vremenu završnog srednjeg vijeka, jer je prstenje tada obično daleko masivnije i bolje izrađeno.

³¹ Zbirka prstenja u Arheološkom muzeju u Zagrebu. — Zbirka prstenja u Narodnom muzeju u Beogradu. — M. Bajalović — Birtašević, Srednjovjekovna nekropola u Mirjevu, Beograd, 1960.

³² Podatak dugujem kolegici M. Tatić, kustosu Narodnog muzeja u Beogradu.

³³ I. Čremošnik, sp. dj., str. 249, sl. 13.

³⁴ I. Čremošnik, sp. dj., str. 249.

³⁵ I. Tolstoj — N. Kondakov, sp. dj., str. 71, sl. 68.

³⁶ Zbirka prstenja u Arheološkom muzeju u Zagrebu (neobjavljeno).

Nalazi naušnica i prstenja iz Bošnjaka predstavljaju izuzetno zanimljive arheološke primjerke. Datiranje nekropole u Bošnjacima na položaju Daraž-ciglane u 9. i 10. stoljeće kako je to učinjeno s obzirom na postojeće naušnice iz 1940. god.³⁷, moramo izmijeniti u vezi s novim nalazima, i to grobova 9 i 10 iz Bošnjaka, koji upućuju na mlađe vrijeme, kao i na činjenicu da su pojedini tipovi naušnica trajali čak i u dalmatinskoj Hrvatskoj mnogo dulje, a takvih primjeraka imamo i u gornjoj Hrvatskoj. Tipične trojagodne starohrvatske naušnice (primjer jednog para donosimo na tabli X, sl. 2—3) u raznim varijantama nađene su, kako je to već spomenuto, s novcem Ludovika Anžuvinskog (1342—1382) u Brnazima kod Sinja³⁸, zatim trojagodne naušnice nalazimo na liku ženske glave — konzole u zvoniku sv. Dujma u Splitu (tab. X, sl. 1) datirane u 14. stoljeće³⁹. U Lici s lokaliteta Ličko Lešće Donje potječe jedna trojagodna lijevana naušnica nađena sa sjeverno-talijanskim novčićem iz 1200. god.⁴⁰. S područja panonske Hrvatske neobično zanimljiv nalaz blaga predstavlja srebrni nakit iz Slakovaca (općina Orolik, kotar Vinkovci), među kojima se ističu velike trojagodne naušnice i ukrasne igle od srebra (tab. XI, sl. 4—5)⁴¹. Ovaj izvredno luksusni nakit Brunšmid je svojevremeno datirao u 13. stoljeće s napomenom da bi mogao biti i nešto mlađi od 13. stoljeća. Kao analogiju Brunšmid donosi grob s lokaliteta Somlo u Mađarskoj, datiran arpadovskim novcem Bele III i Bele IV, a taj grob u svom arheološkom inventaru pored ostalog sadrži zvjezdastu pređicu s šest nastavaka sličnu slakovačkom primjerku⁴². Nadalje valja upozoriti na zanimljivu srodnost u luksusnoj izradbi između slakovačkog nakita i nakita na poznatoj kasnoromantičkoj ženskoj skulpturi Ute s katedrale u Naumbourgu, datirane u 13. stoljeće⁴³. Prema svemu bi se moglo upozoriti na to da je nakit poput slakovačkog kasnoromaničkog obilježja i da nije samo lokalna pojava. U vezi sa slakovačkim nakitom smatramo potrebnim ovdje upozoriti na dosad nepoznati nalaz dijelom sačuvanog blaga iz Vinkovaca, gdje se prigodom gradnje kuće Krste Filipa ulica JNA br. 67 naišlo na mali zemljani čup s novcem i nakitom (tab. XI, sl. 1—3)⁴⁴. Od nakita se sačuvao samo prsten i dio ukrasne igle, kojoj nedostaje rozeta, veoma srodna slakovačkim iglama, jer završetak igle iz Vinkovaca s tri bobice, pa krivina igle sasvim je adekvatna ukrasnim i luksusnim primjercima slakovačkih igala. Važnost

³⁷ Z. Vinski, sp. dj., str. 33. i d.

³⁸ S. Gunjača, Starohrvatska crkva i kasno-srednjovjekovno groblje u Brnazima kod Sinja. Starohrvatska prosvjeta, III ser., sv. 4, Zagreb, 1955, str. 85. i d.

³⁹ Lj. Karaman, Iskopine društva »Bihača« ..., Rad JAZU, knjiga 268, Zagreb, 1940, str. 36. — Z. Vinski, sp. dj., str. 35. — D. Kečkemet, sp. dj., str. 123. i d., sl. 17. i 18.

⁴⁰ S. Ercegović, sp. dj., str. 247, tab. VIII, sl. 27, 28.

⁴¹ J. Brunšmid, Hrvatske sredovječne starije, Vjesnik hrv. arh. dr., n. s. VII, Zagreb 1903/4, str. 90. i d.

⁴² J. Brunšmid, sp. dj., str. 91.

⁴³ A. Springer, Handbuch der Kunstgeschichte, II, Leipzig, 1895, str. 149, sl. 192. — O. Stelzer, Les sculptures de la cathédrale de Naumbourg, Baden-Baden, 1957, sl. 1.

⁴⁴ Svi podaci o nalazu kao i crteži potječu od Mire Benaković tadašnjega upravitelja muzeja u Vinkovcima, iz 1948. god., a dobila sam ih ljubaznošću dr. Z. Vinskog. Nalazi se danas čuvaju u Gradskom muzeju u Vinkovcima, nekad svojina zbirke Medvedović. Čup je rađen na kolu od dobro pročišćene gline.

je vinkovačkog nalaza u njegovu popratnom materijalu — sačuvanim 247 komada srebrnog novca na koji je već upozorio Klemenc, i to novac ugarsko-hrvatske kraljice Marije (1382—1395) kćerke Ljudevita Anžuvinskog i muža joj Sigismunda (1387—1437)⁴⁵, po kojem je moguće datirati okvirno i iglu i prsten iz Vinkovaca, a analogno i nakitni materijal iz Slakovaca u vrijeme 14. i prve polovine 15. stoljeća, s napomenom da je to gornja vremenska granica, i da je ovakav luksusni nakit, specijalno trojagodne naušnice, bio u upotrebi mnogo ranije. Nalaz iz Slakovaca s velikim trojagodnim naušnicama veoma je zanimljiv dokaz o dugoj upotrebi trojagodnih naušnica. One nam dokazuju i to da su takve naušnice bile udomaćene i u panonskoj Hrvatskoj iako ne u tolikoj količini kao na tlu dalmatinske Hrvatske.

Prigodom vremenskog određivanja nekropole na Daraž-ciglani u Bošnjacima moramo napomenuti da je znatan dio nekropole uništen još 1940. god., a spašeni arheološki materijal minimalan. Na osnovu statističkih podataka dobivenih pokusnim iskopavanjem 1958. god. možemo zaključiti da je davanje priloga u grobovima bilo rijetko, tako npr. u dvije sonde (sonda A i C) bilo je 12 skeletnih grobova, a od toga broja grobova samo su dva imala arheološke priloge (grobovi 9 i 10). I ovaj statistički podatak ukazuje na mlađe vrijeme nekropole u Bošnjacima, u vrijeme potpunog kršćanstva kad su prilozima u grobovima postali rjeđi. Drugi elemenat za mlađu dataciju ove nekropole predstavljaju oba prstena, kako je to već spomenuto, koji ne mogu biti stariji od 12. stoljeća. Ostaju nam dakle same naušnice, kako trojagodne tako i naroskanog tipa o čijem je vremenskom početku i trajanju bilo opširno naprijed izlagano. Na osnovu svega iznesenog mogli bismo okvirno datirati nekropolu u Bošnjacima na položaju bivše ciglane Daraž u vrijeme 12. i početka 13. stoljeća s tim da je pokopavanje moglo početi nešto ranije ili završiti nešto kasnije od naznačenog vremenskog termina. To je vrijeme Arpadovića u Hrvatskoj, a ujedno i vrijeme razvijenog feudalizma i kršćanstva, kada u grobovima prestaje davanje priloga ili se ti prilozima svode na minimum. Grobovima nedostaje oružje, oruđe i prilaganje poputbine u ćupovima. Svih tih ranijih elemenata u nekropolama pojedinih kultura potpuno nedostaje u Bošnjacima. Nalaze u Bošnjacima iz svih tih razloga ne možemo pripisati jednoj određenoj kulturi već ih jedino možemo odrediti vremenski u razdoblje nakon prestanka bjelobrdске kulture, koja je u panonskim krajevima Hrvatske bila raširena do u 12. stoljeće. Ovdje bismo još jednom upozorili na luksusnost izradbe naušnica iz Bošnjaka (tab. VI, sl. 1—5; tab. VII, sl. 1—4; tab. VIII, sl. 1, 1a, 3, 4), kao i na par srebrnih naušnica iz Županje, koji se vremenski mogu približno odrediti kao i primjerci iz Bošnjaka (tab. IX, sl. 1—2)⁴⁶. Nadalje ovim luksusnim primjercima treba pribrojiti i nalaze naušnica iz Siska, kako već spomenute naroskanog tipa, tako i kićene naušnice s četiri jagode (tab. IX, sl. 3—6). Posebnu

⁴⁵ J. Klemenc, Nalazi novca u Jugoslaviji 1910—1936. Numizmatika, Vjesnik numizmatičkog društva u Zagrebu, no. II—IV, Zagreb, 1936, str. 125. † d.

⁴⁶ Z. Vinski, sp. dj., str. 29, tab. VII, sl. 52, 53.

pažnju treba obratiti na velike trojagodne naušnice i ukrasne igle iz Slakovaca (tab. XI, sl. 4—5), pa na ukrasnu iglu iz Vinkovaca (tab. XI, sl. 1—3), kasnijeg arpadovsko-anžuvinskog vremena, po čemu vidimo da je luksusna izradba nakita u ovom sjevernom dijelu Hrvatske u srednjem vijeku dugo bila u upotrebi.

Pokusna iskopavanja u Bošnjacima na Daraž-ciglani započeta su 1958. god. Međutim Arheološki muzej u Zagrebu nije mogao dovršiti ova iskopavanja jer se bez znanja ove ustanove nastavilo i završilo ovo iskopavanje ljeta 1961. god.⁴⁷. Nažalost, mora se konstatirati da će nekropola u Bošnjacima, iako skromna ne toliko po broju skeletnih grobava, koliko po arheološkom materijalu, biti zastupljena s arheološkim priložima u tri razne ustanove s različitom ili nedostatnom dokumentacijom. Time je rastrgana načelno potrebna cjelovita naučna objava sveukupnog arheološkog fundusa, koja će biti s obzirom na ovakva nekoordinirana iskopavanja, djelomična. Takvi postupci svakako ne idu u prilog planskog i sistematskog arheološkog rada.

GRABUNGSERGEBNISSE DER MITTELALTERLICHEN NEKROPOLE VON BOŠNJACI

Der Fundort bei der ehemaligen Ziegelei Daraž in Bošnjaci an der Save (Gemeinde Županja, Bezirk Vinkovci) ist in der archäologischen Fachliteratur durch die Schmuckfunde (Taf. VII, VIII) aus dem Jahre 1940 bekannt, als man bei der Erdförderung zur Ziegelherstellung auf Skelettgräber stieß (Anm. 1). Diese archäologischen Funde und ihre Bedeutung in Anbetracht der seltenen Auffindung von solchem Schmuck im pannonischen Kroatien gaben den unmittelbaren Anlass zu einer kurzfristigen Ausgrabung in Bošnjaci an der Fundstelle der Ziegelei Daraž. Versuchsweise Ausgrabungen wurden im August 1958 vorgenommen. Insgesamt wurden 4 Suchgräben, A—D, (siehe Geländelageskizze, Taf. I) erschlossen, von denen B und D archäologischen völlig steril waren. Sämtliche Suchgräben wurden in Richtung Nord-Süd gelegt und waren auf 5 × 1,5 m dimensioniert ausser dem Suchgraben D, der die Dimensionen 4 × 1,5 m hatte. Entdeckt wurden 12 Skelettgräber, davon im Suchgraben A acht, im Suchgraben C vier. Alle Gräber lagen in Richtung West (Kopf)-Ost (Füsse) mit nach Osten gekehrter Front, die nordwärts gerichteten Abweichungen variierten zwischen 10° und 40°. Von den insgesamt 12 erforschten Skelettgräbern wiesen lediglich zwei archäologische Beigaben auf, und zwar Grab 9 (Taf. V, Abb. 3) und Grab 10 (Taf. V, Abb. 1 und 2). Aus grab 9 (Suchgraben C) ein Paar silberner Ohrringe mit drei gleichgebildeten beschädigten Beeren (Taf. VI, Abb. 4—5). Die Beeren sind aus Silberblech, bikonisch, hohl und mit auf eine Unterlage appliziertem Silberfiligrandraht verziert. Auch aus

⁴⁷ Arheološki muzej u Zagrebu uopće nije obaviješten o poduzetim terenskim radovima na položaju Daraž-ciglane u Bošnjacima, ni od postojeće Muzejske zbirke u Županji, ni od rukovodilaca terenskih radova. Vijest o iskopavanju na spomenutom

položaju donio je »Vjesnik« od 28. IX 1961. god. na str. 5. U spomenutom se novinskom članku potpuno prešutjelo dosadašnje djelovanje Arheološkog muzeja u Zagrebu na položaju bivše Daraž ciglane u Bošnjacima.

Grab 10 (Suchgraben C) stammt ein Paar silberner Ohrringe mit drei gleichgebildeten Beeren (Taf. VI, Abb. 1—2a). Die ebenfalls aus Silberblech gestalteten Beeren sind kreisförmig, hohl und mit Filigrandraht und Granulierung reich ornamentiert. Demselben Grab entstammt auch ein Silberblechring (Taf. VI, Abb. 3), das runde Scheibchen und das dünne Ringband sind zusammengearbeitet. Die Scheibe ist mit einem sechsstrahligen Stern verziert. Die archäologischen Beigaben sowohl aus den früheren wie aus den neuen Gräbern in Bošnjaci haben ausschliesslich Schmuckcharakter: 12 Ohrringe, 2 Kettenringe und 2 Fingerringe. Die Ohrringe sind in zwei Grundtypen vertreten: a) die dreibeeringen vom sog. Kiewer Typus (8 Stück) und b) die geriffelten mit Kniegelenken (4 Stück). Die dreibeeringen Ohrringe vom Kiewer Typus aus Bošnjaci (Taf. VI, Abb. 1—2a, 4—5) entsprechen den dreibeeringen Ohrringen vom engeren, durch die Flüsse Zrmanja und Cetina begrenzten dalmatinischen Gebiet, die Karaman seinerzeit im Rahmen des übrigen altkroatischen Schmuckes zeitlich ins 9.—10. Jahrhundert verlegt hat (Anm. 7). Neuerdings dehnt aber Karaman die obere Grenze ihres Vorkommens bis ins 11. Jahrhundert aus (Anm. 8). In bezug auf ein längeres Vorkommen der dreibeeringen Ohrringe sind die Funde von Brnaze von Bedeutung, wo in Grab 88 ausser einem dreibeeringen Ohrringpaar eine Münze Ludwigs von Anjou (1342—1382) gefunden wurden, so dass Gunjača auf Grund dieser Funde die dreibeeringen Ohrringe ins 14. Jahrhundert datiert und die Datierung Karamans für diese Ohrringe ablehnt (Anm. 9 u. 10). Ohrringe mit drei gleichgebildeten Beeren kommen auch ausserhalb des erwähnten engeren dalmatinischen Gebiets vor, so in Mogorjelo (Anm. 15), Podhum (Anm. 16), die hier publizierten in Bošnjaci, in Novi Banovci, nur in etwas veränderter Abart (Anm. 17). Ausser den Analogien in Jugoslawien können Funde dreibeeringer Ohrringe, als entferntere Analogien zu den Exemplaren in Bošnjaci, aus Böhmen, Polen und Russland genannt werden (Anm. 18—20). Die dreibeeringen Ohrringe aus Bošnjaci sind auf alle Fälle zum altkroatischen Kulturkreis in Bezug zu setzen, da er geographisch näher liegt als die erwähnten slawischen Länder, und gleichfalls auch zum Hinterland in Bosnien und der Herzegowina. Die Frage der Werkstatt und Herstellung dieses Schmuckes bleibt allerdings offen bei Funden auf kroatischen Gebiet ausserhalb Dalmatiens. Die Ohrringe vom sog. geriffelten Typus sind in Bošnjaci in vier Exemplaren vertreten (Taf. VII, Abb. 1—4). Zahlreich unter dem altkroatischen Schmuckwerk vertreten (Anm. 25), kommen sie im Hinterland des genannten dalmatinischen Zentrums nur vereinzelt vor, und zwar an den Fundorten: Mogorjelo (Anm. 26), Čaplina (Anm. 27), Skelani (Anm. 28), die Stücke aus Bošnjaci (Taf. VII, Abb. 1—4) und je ein gegossenes Exemplar aus Novi Banovci (Taf. IX, Abb. 8), Sisak (Taf. IX, Abb. 5 u. 6) (Anm. 29) und Kiringrad (Taf. IX, Abb. 7) (Anm. 30). Die Ohrringe vom geriffelten Typus wurden ebenfalls allesamt in die Zeit vom 10. bis ins 11. Jahrhundert datiert, aber auch bei diesen darf die Annahme eines längeren Vorkommens nicht ausgeschlossen werden. Anzumerken ist, dass man die Grundform mit verstärktem und geriffeltem Unterteil in verschiedenartiger Juweliersarbeit auch heute in den dalmatinischen Inselgegenden antreffen kann. Der Silberblechring aus Grab 10 in Bošnjaci (Taf. VI, Abb. 3) ist gestaltmässig das sehr rustikale Beispiel eines Siegelringes mit der Prägeform eines sechsstrahligen Sternes

auf der Abdrucksheibe. Siegelringe kommen im Inventar des späten Mittelalters vor, aber allein in massiverer Ausführung, während sie in dem zeitlich früher liegenden Inventar der sog. Kultur von Bijelo Brdo nicht zu finden sind. Dasselbe ist der Fall auch bei dem anderen Fingerring aus Bošnjaci, der 1940 gefunden wurde (Taf. VIII, Abb. 2—2a) und die Darstellung eines geflügelten Vogels auf der Präge-scheibe trägt. Beide Siegelringe aus Bošnjaci sind anscheinend einheimische rustikale Arbeit und hinsichtlich ihrer Entstehungszeit schwer zu bestimmen. Gewiss ist, dass sie nicht älter sind als das 12. Jahrhundert, da sie im Inventar der Kultur von Bijelo Brdo nicht vorkommen und auch nicht dem ausgehenden Mittelalter zuzusprechen sind, denn die Ring waren damals massiver und besser ausgeführt. Die Ohr- und Siegelringfunde aus Bošnjaci sind archäologisch ausserordentlich interessant. Die Datierung der Nekropole in Bošnjaci am Fundort der Ziegelei Daraž ins 9. und 10. Jahrhundert, die im Hinblick auf die im Jahre 1940 gefundenen Ohringe erfolgte (Anm. 37), muss mit Rücksicht auf die neuen Funde geändert werden, und zwar auf Grund der Gräber 9 und 10 aus Bošnjaci, die in eine jüngere Zeit verweisen, und auf den Umstand, dass gewisse Ohringtypen sogar in Dalmatien viel länger vorkamen, und die gibt es auch im übrigen Kroatien. Typische altkroatische Ohringe (Taf. X, Abb. 2, 3) würden in verschiedenen Varianten, wie bereits erwähnt, zusammen mit einer Münze Ludwigs von Anjou in Brnaze (Anm. 38) gefunden, und ausserdem finden sich dreibeerige Ohringe auch an einer in Form eines Frauenkopfes gestalteten Konsole des Glockenturms der Kathedrale von hl. Domnius in Split (Taf. X, Abb. 1), die ins 14. Jahrhundert datiert wird (Anm. 39). In der Provinz Lika stammt vom Fundort Ličko Lešće Donje ein gegossener dreibeeriger Ohring, der zusammen mit einer oberitalienischen Münze aus dem Jahre 1200 gefunden worden ist (Anm. 40). Vom Gebiet des pannonischen Kroatien repräsentiert einen ungewöhnlich interessanten Schatzfund der Silberschmuck aus Slakovci (Taf. XI, Abb. 4—5) (Anm. 41). Diesen äusserst luxuriösen Schmuck datierte Brunšmid ins 13. Jahrhundert mit dem Hinweis auch auf eine etwas jüngere Einstufung. Als Analogie bringt Brunšmid ein Grab aus Somlo in Ungarn, das durch arpadische Münzen Bélas III. und Bálas IV. (Anm. 42) datiert ist. Im Hinblick auf den Schmuck von Slakovci halten wir es für angebracht, auf den bisher unbekanntem Fund eines teilweise erhalten gebliebenen Schatzes aus Vinkovci aufmerksam zu machen, und zwar auf einen Topf mit silbernen Münzen, einen Ring und den Teil einer Schmucknadel mit fehlender Rosette, die den Nadeln von Slakovci völlig gleicht. Die Wichtigkeit des Fundes von Slakovci liegt in seinem Begleitmaterial — den erhaltenen 247 Stück Silbermünzen (der ungarisch-kroatischen Königin Maria (1382—1395), der Tochter Ludwigs von Anjou, und ihres Gatten Sigismund (1387—1437) (Anm. 44), wonach rahmenmässig sowohl Schmucknadel und Ring aus Vinkovci wie auch analog dazu das Schmuckmaterial aus Slakovci in die Zeit des 14. und der ersten Hälfte des 15. Jahrhunderts mit der Anmerkung zu datieren ist, das dies als obere Zeitgrenze gilt und dass derart luxuriöses Schmuckwerk, besonders die dreibeerigen Ohringe, weit früher schon in Gebrauch war. Der Fund aus Slakovci mit den grossen dreibeerigen Ohringen bietet den sehr interessanten Beweis von der lan-

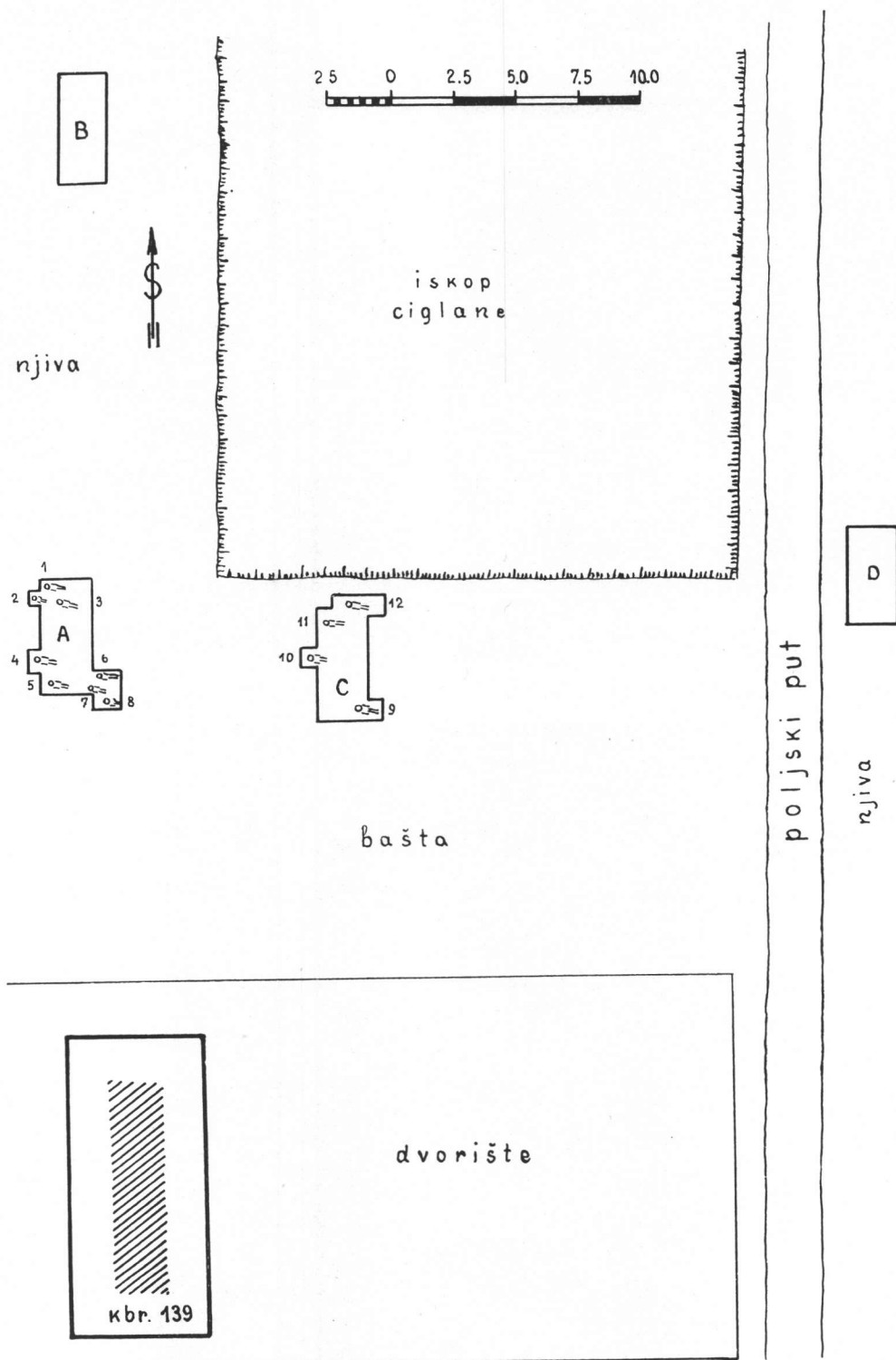
gen Verwendungszeit der dreibeerigen Ohrringe und davon, dass diese auch im pannonischen Kroatien, wenn auch nicht in so grosser Anzahl, und nicht nur in Dalmatien beheimatet waren.

Anlässlich der zeitlichen Datierung der Nekropole bei der Ziegelei Daraž in Bošnjaci ist zu vermerken, dass sie in bedeutendem Ausmass schon 1940 der Vernichtung anheimfiel und das archäologische Material nur zu einem geringfügigen Teil gerettet wurde. Auf Grund der statistischen Daten, die bei einer im Jahre 1958 durchgeführten Versuchsgrabung gewonnen wurden, ist der Schluss erlaubt, dass Grabesbeigaben selten waren, was ebenfalls auf eine jüngere Zeiteinstufung der Nekropole in Bošnjaci, d. h. in die Zeit des bereits voll entfaltenen Christentums, als die Grabesbeigaben seltener wurden, hinweist. Ein anderer Anhaltspunkt dafür sind die beiden Ringe, die in keine ältere Zeit als das 12. Jahrhundert zurückverlegt werden können. Es verbleiben also nur die dreibeerigen Ohrringe, sowie die vom geriffelten Typus, von deren zeitlichen Beginn und ihrer Vorkommensdauer ausführlich die Rede war, so dass auf Grund aller vorgebrachten Momente die Nekropole in Bošnjaci an der Fundstelle der Ziegelei Daraž in die Zeit des 12. und des Anfangs des 13. Jahrhunderts datiert werden muss—allerdings mit dem Vorbehalt, dass ihre Benutzung etwas früher begonnen und etwas später geendet haben kann. Das ist die Zeit der Arpadenherrschaft in Kroatien und zugleich die des entwickelten Feudalismus und Christentums, wo die Grabesbeigaben aufhören oder auf ein Mindestmass beschränkt sind. In den Gräbern fehlen die Waffen, die Geräte und der Zubehör an Keramik. Alle diese Elemente in den Nekropolen der einzelnen Kulturen fehlen in Bošnjaci vollkommen. Wir können somit aus diesem Grunde die Funde in Bošnjaci nicht einer bestimmten Kultur zuschreiben, sondern sie bloss zeitlich in den Zeitraum einordnen, der der Kultur von Bijelo Brdo folgte, die in den pannonischen Gebieten Kroatiens bis ins 12. Jahrhundert verbreitet war.

ABBILDUNGSNACHWEIS

- Taf. I Bošnjaci Geländelageskizze.
 Taf. II Bošnjaci, 1, Suchgraben A (Südansicht); 2, südöstliche Ecke des Suchgrabens A (Westansicht); 3, Grab 2.
 Taf. III Bošnjaci, 1, Grab 4; 2, Grab 6; 3, Grab 3.
 Taf. IV Bošnjaci, 1, Suchgraben C (Südansicht); 2, Suchgraben C (Nordansicht).
 Taf. V Bošnjaci, 1, Teilansicht des Grabes 10 mit Beigaben; 2, Grab 10; 3, Grab 9.
 Taf. VI Bošnjaci, 1—3, Grab 10, 4—5 Grab 9.
 Taf. VII Bošnjaci, 1—4, Funde aus dem Jahr 1940.
 Taf. VIII Bošnjaci, 1—7, Funde aus dem Jahr 1940.
 Taf. IX, 1—2, Županja; 3—6, Sisak; 7, Kiringrad; 8, Novi Banovci.
 Taf. X, 1, Konsole von der Kirche des hl. Domnius in Split; 2—3, Ohrringe mit drei Beeren aus dem Museum der kroatischen archäologischen Denkmäler (Split).
 Taf. XI 1—3, Vinkovci; 4—5, Slakovci.

TABLA I.

Tab. I, Bošnjaci, terenska situacijska skica

1

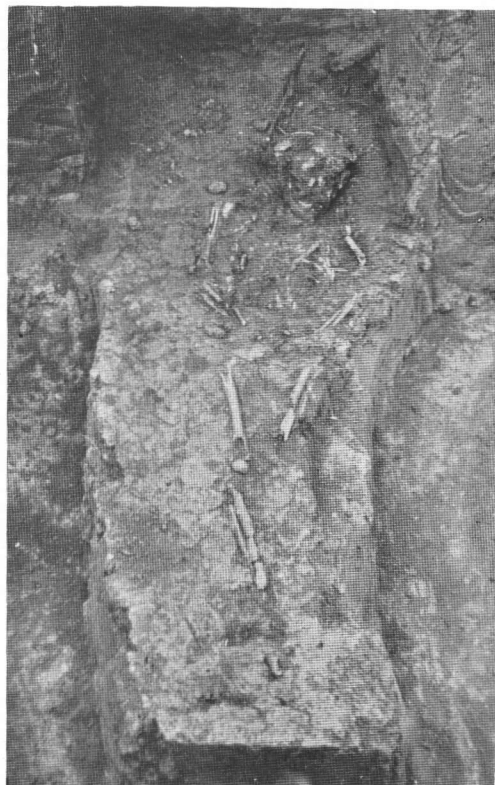
2

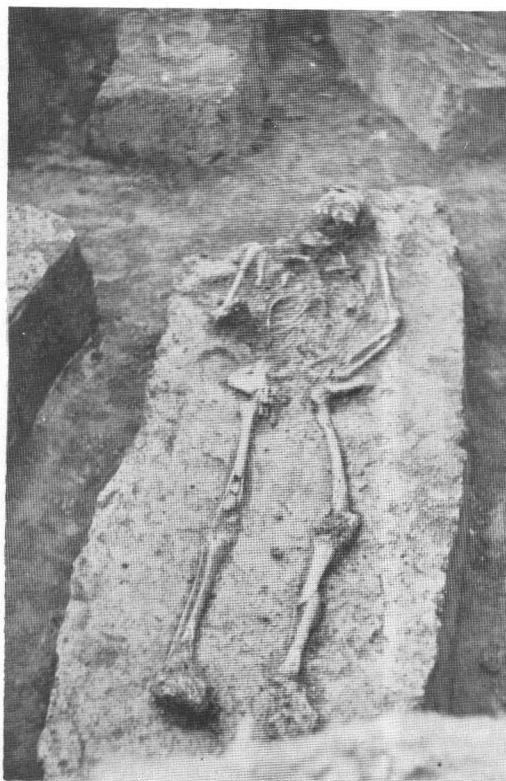
3

Tab. II, Bošnjaci, 1, sonda A (snimano s juga); 2, jugoistočni ugao sonde A (snimano sa zapada); 3, grob 2.

TABLA III.

1

2

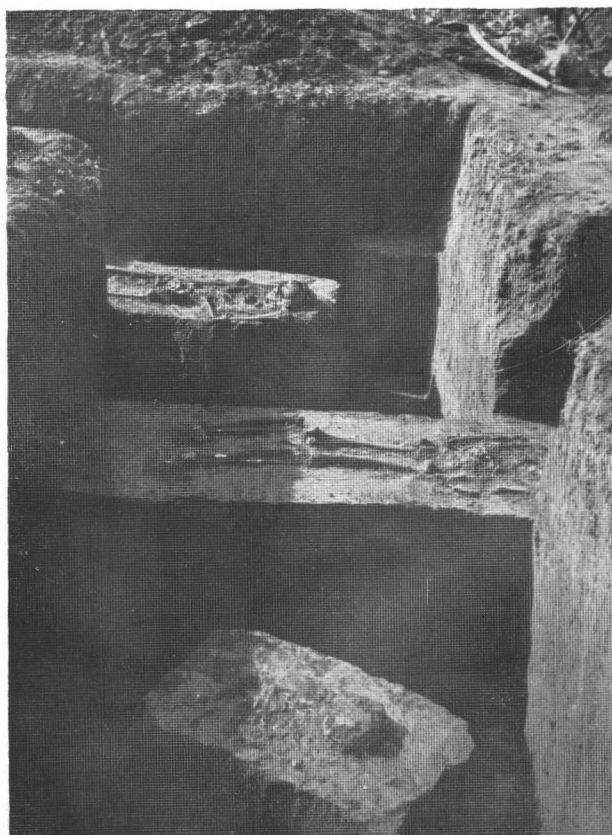

3

Tab. III, Bošnjaci, 1, grob 4; 2, grob 6; 3, grob 3.

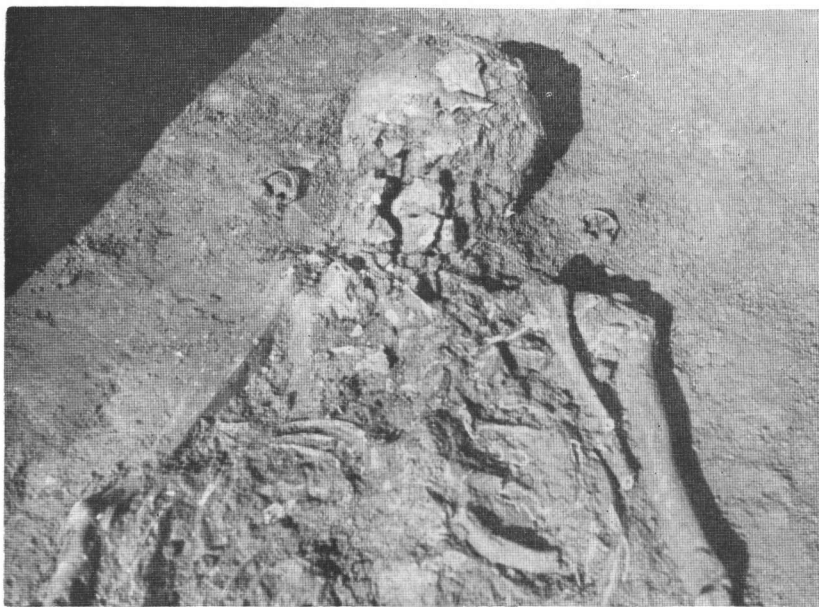
1

2

Tab. IV, Bošnjaci, 1, sonda C (snimano s juga); 2, sonda C (snimano sa sjevera).

TABLA V.

1

2

3

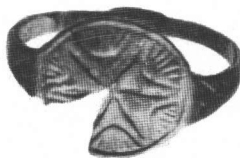
Tab. V, Bošnjaci, 1, detalj groba 10 s prilozima; 2, grob 10; 3, grob 9.

1

2

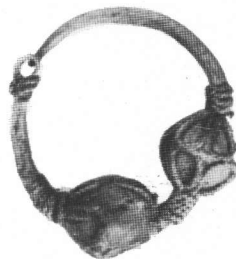
3

2a

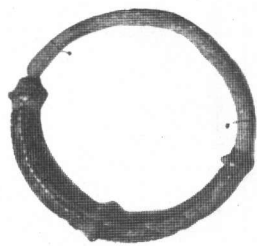
4

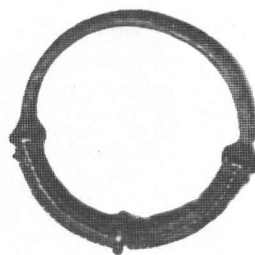
5

Tab. VI, Bošnjaci, 1—3, grob 10; 4—5, grob 9.

TABLA VII.

1

2

3

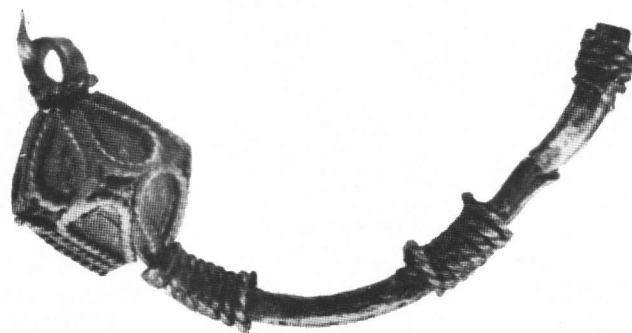

4

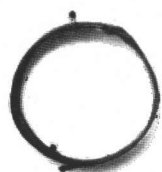

3a

Tab. VII, Bošnjaci, 1—4, nalazi iz 1940. god.

1a

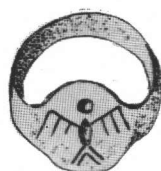
2

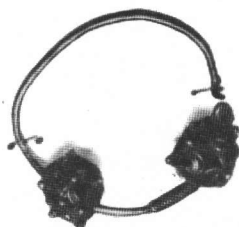
1

3

2a

4

5

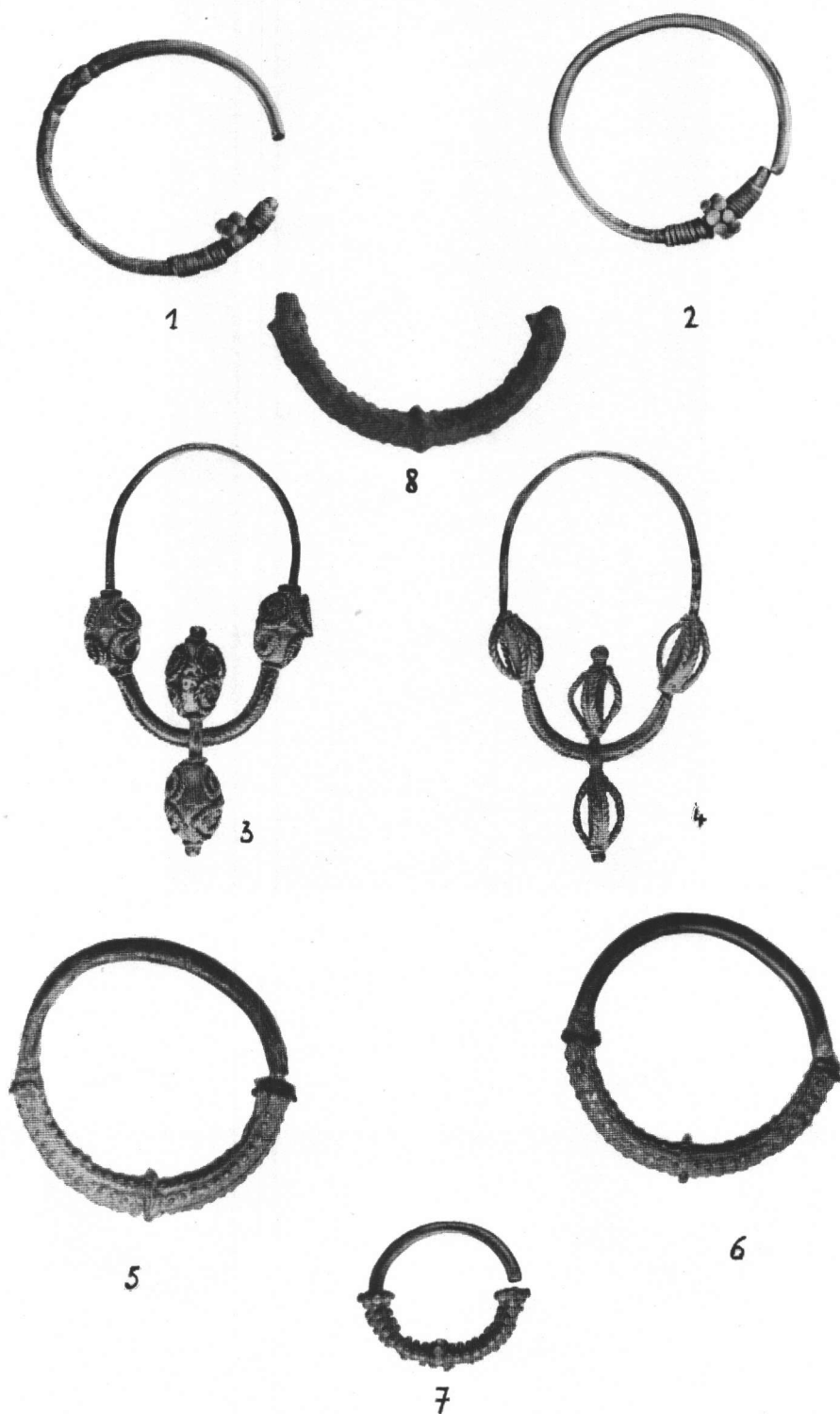
6

7

Tab. VIII, Bošnjaci, 1—7, nalazi iz 1940. god.

TABLA IX.

Tab. IX, 1—2, županja; 3—6, Sisak; 7, Kiringrad; 8 Novi Banovci.

TABLA X.

1

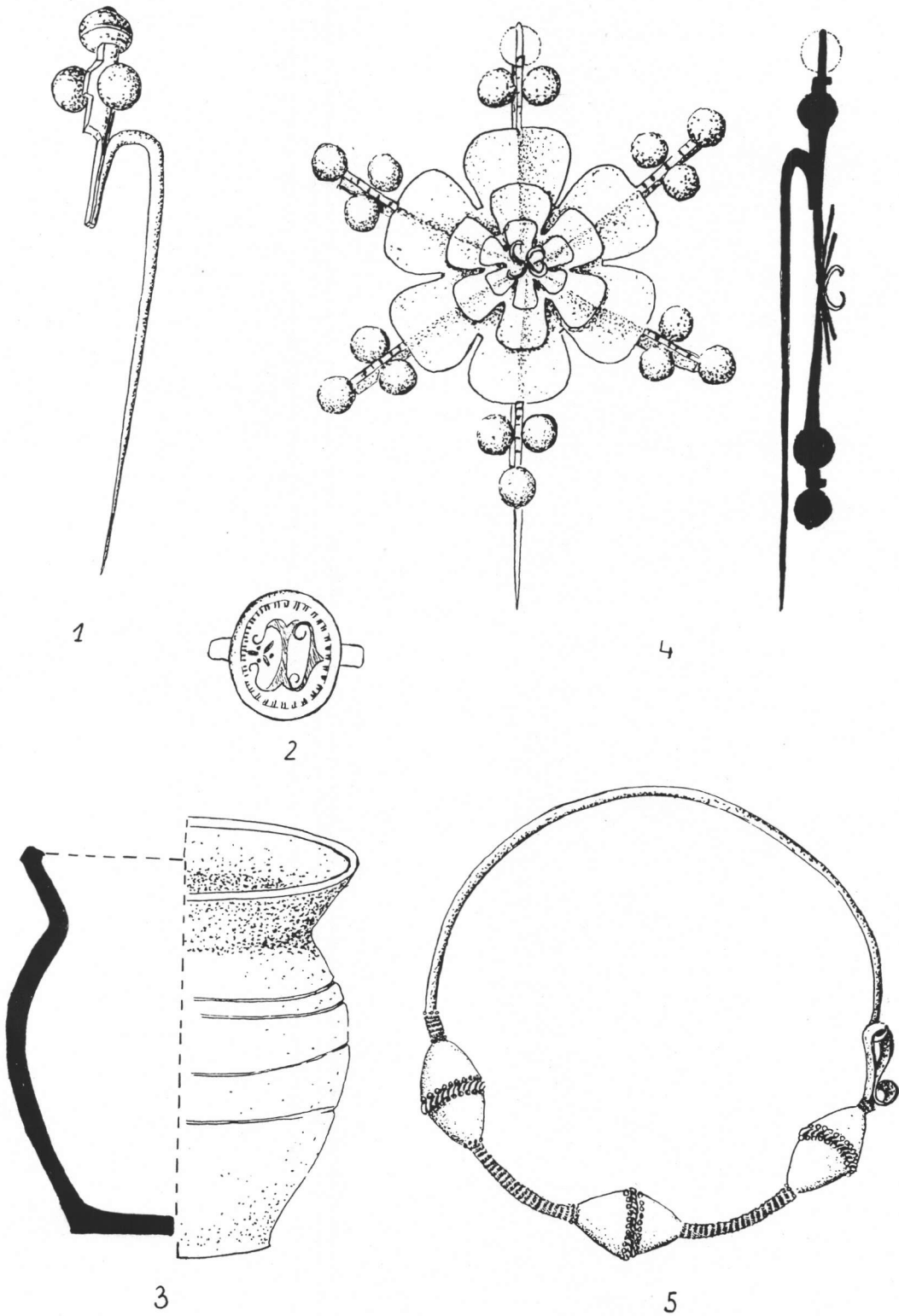

2

3

Tab. X, 1, konzola iz crkve sv. Dujma u Splitu; 2—3, naušnice s tri jagode iz Muzeja hrvatskih arheoloških spomenika.

Tab. XI, 1—3, Vinkovci; 4—5, Slakovci.